

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Вечірка з нагоди
СТОЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ

Найперше, що цікавило мене, коли я вистригнула з ліжка, — сьогодні сонце чи туман? Січень у Нідерландах зазвичай туманний, вогкий, холодний і похмурий. Але буває — рідко, наче диво — коли крізь сірість пробивається біле зимове сонце. Я, як зуміла, висунулася з єдиного у спальні вікна, бо лиш так могла побачити хоч щось, окрім глухих цегляних стін і задніх мурів стародавніх будівель центральної частини старого Гарлема. Ледь не скрутивши шию, я зазірала за чудернацькі дахи й розбиті димарі та побачила клаптик білого неба, схожого на перлину. Який сонячний день видався для вечірки!

Зі старої шафи біля стіни я дістала нову сукню і, вальсуючи, натягувала її на себе. Піді мною була татова спальня. Йому було сімдесят сім, тож спав він міцно. Старість має свої переваги, думала я, просуваючи руки в рукави й оцінюючи своє відображення у дзеркалі на дверцятах шафи. Тоді, у 1937-му, деякі нідерландки вже носили спідниці до колін, але я все ж дотримувалася безпечної довжини — не вище ніж на десять сантиметрів над кісточкою.

— Очевидно, що ти не молодшаєш, — промовила до себе у дзеркалі. Сьогодні я до себе критичніша, ніж зазвичай. Мабуть, річ у новій сукні. — Тобі вже 45, ти досі незаміжня і вже забула, де має бути талія.

Моя сестра Бетсі хоч і була старша на сім років, але зберегла стрункість і грацію. Перехожі й тепер обертались їй услід — саме їй, а не якомусь там розкішному вбранню, бо наша маленька крамничка ніколи не приносила великих статків. Та яку б сукню не вдягла на себе Бетсі, вона робилася на сестрі розкішною.

А от як би охайно не вбралася я, низ неодмінно забрудниться, панчохи одразу порвуться, а комір обов'язково перекрутиться. І тільки Бетсі могла цьому зарадити. Але сьогодні, подумала я, роздивляючись себе у дзеркалі в найповніший зріст, який могла дозволити моя маленька спальня, ця темно-коричнева сукня здається мені напрочуд вдалим вибором.

Десь унизу почувся дзвінок у двері. Хто б це міг бути? Ще навіть сьомої немає. Я відчинила двері спальні й поквапилася крутими покрученими сходами. Здається, при зведенні цього дивного старого дому про сходи згадали в останню чергу. Взагалі-то, наш дім складався з двох будівель. Одна, фасадна, була цілком типовою для старого Гарлему: вона мала три поверхи, дві кімнати в глибину й одну в ширину. Ніхто не знає, в який саме момент його тривалої історії це сталося, але задню стіну нашого вузького будинку знесли, з'єднали його з іще меншим і тоншим будиночком позаду, в якому були три кімнати, — одна над одною, і сполучили два будиночки такими-от дивними покрученими сходами.

Хай би як я не квапилася, Бетсі спустилася раніше, прийняла букет квітів, який ледве протиснувся у дверний отвір, і за ним я побачила кур'єра.

— Чудовий день для вечірки, пані, — мовив він, намагаючись розгледіти повз квіти, чи не чекає вже на нього кава

з тістечком. Він запрошений на вечірку, як і весь Гарлем, здається.

Ми з Бетсі копирсалися в букеті, сподіваючись відшукати листівку.

— Піквік! — заверещали ми в унісон.

Піквік був нашим найзаможнішим клієнтом. Він купляв розкішні годинники й часто бував у приватній частині нашого будинку, над крамницею. Насправді його звали Герман Слюрінг, а Піквіком ми з Бетсі називали його між собою, бо він наче зійшов з ілюстрації нашого примірника Дікенса*. Герман Слюрінг був, безсумнівно, найпотворнішим чоловіком у Гарлемі: коротенький, непомірно товстий, із лисою головою, що скидалася на головку голландського сиру, і з такими косими очима, що ніколи не знаєш, на кого він дивиться. Але який він був страшний зовні, такий доброзичливий і шляхетний — усередині.

Квіти принесли до бічного приватного входу, який вів у вузький провулок. Ми з Бетсі перенесли їх до крамниці, проминувши майстерню, де ремонтували наручні та настінні годинники. Багато років провів тато в цій маленькій кімнатці, схилившись над високим верстаком і виконуючи копітку ювелірну роботу, завдяки якій про нього знали в будь-якому куточку Нідерландів. Там же, по центру майстерні, стояв і мій верстак, поряд з моїм — верстак татового підмайстра Ганса, а біля стіни — старого Кристоффельса.

За майстернею була розташована клієнтська зона крамниці, де стояла скляна вітрина з годинниками. Коли ми з Бетсі занесли букет до крамниці й почали роззиратися, куди б поставити квіти, щоб їх було видно звідусіль, всі настінні годинники пробіли сьому ранку. З самого дитинства я любила

* Йдеться про Самуеля Піквіка — головного персонажа першого роману Чарльза Дікенса «Посмертні записки Піквікського клубу».

приходити сюди, бо тут мене завжди вітали десятки ритмічних цокань. Всередині було темно, бо віконниці досі були закриті. Я відімкнула фасадні двері та вийшла на Бартельйорісстрат. Усі інші крамниці на цій вузькій торговій вулиці — й оптика по судідству, і крамниця суконь, і пекарня, і «Хутра від Вайля» навпроти — були ще зачинені.

Я розсунула віконниці та хвилину стояла й милувалася нашою вітриною у вікні, яку ми з Бетсі узгодили напередодні. Ми з сестрою постійно сперечалися через вітрину, бо я завжди прагнула втулити туди якомога більше товару, а Бетсі вважала, що слід виставляти лише два-три найгарніші годинники на скрученій шовковій чи сатиновій хусточці, бо так вітрина виглядає більш елегантно і привабливо. Але цього разу ми обидві були задоволені вітриною: там розмістилася колекція настінних і кишенькових годинників, яким було щонайменше по сто років, — ми збирали її по екземпляру, позичали у друзів і антикварів по всьому місту, спеціально до столітнього ювілею крамниці. Саме цього січневого дня 1837 року татів батько вперше повісив на цьому вікні табличку з написом «ТЕН БОМ. ГОДИННИКИ».

Безсоромно зневажаючи точність, церковний годинник Гарлема вже десять хвилин відбивав сьому ранку, і нарешті пролунав урочистий дзвін собору Святого Бавона, що на міській площі, за пів кварталу від крамниці. Хай як я змерзла, але лишилася на вулиці, щоб полічити сім ударів. Звісно, тепер майже кожен у Гарлемі має радіо, але я чудово пам'ятала ті часи, коли життя гарлемців протікало за часом, який відбивав дзвін собору Святого Бавона. І лише залізничники чи ті, хто прагнув знати точну годину, приходили до нас і звірялися з точним часом нашого «астрономічного годинника». Щотижня тато сідав на потяг до Амстердама та їхав звірити час із годинником Морської обсерваторії, і дуже пишався тим, що за сім днів його астрономічний годинник ніколи не відхилився більше ніж на

дві секунди. Я заходжу в крамницю, і ось цей годинник, високий і блискучий, стоїть на своєму бетонному постаменті й сумує за колишньою славою.

Знову дзвонять у бічні двері — принесли ще квітів. І так впродовж години. Великі й маленькі букети, вишукані композиції та домашні рослини в глиняних горщиках. Хоча вечірку ми влаштовували на честь століття крамниці, але все місто вшановувало саме нашого батька. Вони називали його Великим дідусем Гарлема і прагнули засвідчити свою шану квітами. Коли букети вже не вмещалися ні в залі для клієнтів, ні в майстерні, ми з Бетсі стали відносити їх у кімнати нагорі — там досі висіла табличка «Кімнати тітоньки Янс», хоча сама вона померла двадцять років тому. Тітонька Янс була маминою старшою сестрою, і навіть темні грубі меблі в цих кімнатах досі ніби свідчать про її присутність. Бетсі поставила горщик із оранжерейними тюльпанами й відступила на крок, розчулено пустивши сльозу.

— Глянь, Коррі, як тут ясно!

Бідолашна Бетсі. Будівлі так щільно оточили з усіх боків Бее, — так звався наш дід, — що жодна рослина, яку Бетсі садила щовесни, так ніколи й не завітла.

За чверть до восьмої прийшов підмайстер Ганс, а о восьмій з'явилася Тос, наша продавчиня й бухгалтерка. Тос влаштувалася до батька десять років тому, а перед тим не могла втриматися на жодній посаді через свій кепський характер та незмінну похмурість. Лагідність тата обеззброїла та пом'якшила її. Вона, звісно, швидше б померла, ніж зізналась у цьому, але Тос любила батька так само палко, як ненавиділа решту світу. Ми залишили Ганса з Тос приймати квіти, а самі пішли нагору поснідати.

Я сервірувала стіл на трьох. Їдальня розміщувалася в задній частині будинку, на п'ять сходинок вище крамниці, але нижче кімнат тітоньки Янс. Ця кімнатка з єдиним вікном на провулок

була для мене серцем усього дому. Дитиною я накривала цей стіл ковдрою, і він ставав мені наметом чи піратською бухтою. За ним я виконувала домашні завдання, готуючись до школи. Тут мама зимовими вечорами читала мені вголос Дікенса, поки в цегляному вогнищі потріскувало вугілля та полум'я палахкотіло червоним відблиском на кахлі з написом «Ісус — пере-можець».

Тепер ми з татом і Бетсі займали лише краєчок столу, але я завжди відчувала присутність решти родини. Тут стояли крісла мами та трьох тіток (крім тітоньки Янс, із нами мешкали ще дві мамині сестри). Біля мене сиділа моя сестра Ноллі, а Віллем, єдиний хлопець на всю родину, сидів поряд із татом.

Ноллі та Віллем давно переїхали у власні домівки, мама з тітоньками померли, але я досі відчувала їхню присутність у цій кімнаті. Звісно, що їхні стільці давно служать іншим. Тато просто не міг жити в домі, де не лунає дитячий гомін, тож варто йому було почути, що десь нужденна дитина шукає дід, ця дитина негайно займала місце за нашим столом. Виростивши власних чотирьох дітей, тато потім годував, одягав та доглядав ще одинадцятьох, і так ніхто й не розгадав, як йому це вдавалося, адже наша крамниця ніколи не приносила великого прибутку. Та й вони тепер виростили, одружились і роз'їхалися, тому сьогодні я ставила на стіл лише три тарілки.

Із крихітної, завбільшки з комірку, кухні Бетсі принесла каву, а з буфета взяла хліб. Накривши на стіл, ми почули на сходах татові кроки. Хиткими сходами він тепер ходив повільніше, але з точністю своїх годинників щоранку, скільки я себе пам'ятаю, заходив до їдальні о 8:10.

— Тату! — вигукнула я, цілючи його та вдихаючи запах сигар, що назавжди в'ївся в його бороду. — Дивися, який сонячний видався день на свято!

Волосся й борода в тата були тепер біліші за найкращу скатертину Бетсі, якою вона вкрила стіл на честь сьогоднішнього

свята. Але блакитні очі, які він ховав за окулярами з товстими круглими скельцями, як завжди були лагідні та веселі, і він дивився на нас із Бетсі, по черзі, з невідомим захопленням.

— Коррі, люба! Рідна Бетсі! Які ви сьогодні веселі й чарівні!

Сівши за стіл, він схилив голову, помолився над хлібом і палко мовив:

— Ваша матуся милувалася би вашими стильними сукнями й раділа би вашому чарівному вигляду!

Щоб не пирснути зо сміху, ми з Бетсі потупилися кожна в своє горнятко з кавою. Ці «стильні сукні» доводили до розпачу наших племінниць, які весь час марно намагалися повернути нас до яскравіших барв, коротших спідниць і відкритіших декольте. На Бетсі була консервативна темно-синя сукня, на мені — коричнева, але для мами навіть такі сукні вважалися яскравими. У мамині роки заміжні та жінки «певного віку» носили чорне від голови до п'ят. Ніколи не бачила в іншому кольорі ні маму, ні тітоньок.

— Сьогодні мама б дуже раділа, — мовила Бетсі. — Пам'ятаєш, як вона полюбляла «особливі дні»?

Мама мала здатність зварити каву й дістати з духовки пиріг швидше, ніж гості встигали промовити перші декілька вітальних слів. Мама знала майже всіх мешканців Гарлема, насамперед нужденних, хворих і покинутих, тому ледь не щодня вона, із сяючими очима, присвячувала свій час комусь із них, називаючи це «особливим днем».

Так ми й сиділи, попиваючи каву, як і годиться на столітній ювілей, і згадували минуле, коли мама була жива. І навіть давніші часи, коли у цьому самому домі зростав тато.

— Я з'явився на світ саме в цій кімнаті, — сказав він так, наче не розповідав нам цю історію вже сто разів. — Звісно, що тоді це була не їдальня, а спальня. А ліжко стояло біля он тієї стіни, де тепер буфет. І не було тут ні вікон, ні світла, ні навіть подуву свіжого повітря. Я єдиний з усіх дітей вижив. Не знаю,

скільки їх було, але всі попередні діти померли. Мама хворіла на туберкульоз, розумієте, а про небезпеку зараженого повітря і про те, що дітей не можна тримати поряд із хворими, на той час ніхто ще не знав.

Це був день спогадів. День минулого. Хіба могли ми, дві старі діви та дідусь, знати, що спогади про минуле от-от поступляться місцем таким подіям, що нам і не снилися? Пригоди і страждання, пекло і рай чекали нас за рогом, а ми про це й гадки не мали.

О тату! Мила Бетсі! Якби ж я тільки знала, чи зробила б цей крок? Чи вчинила б так, як вчинила?

Як же мені було знати? Чи можна було взагалі уявити, як цього сивочолого старця, якого всі діти Гарлема називали не інакше як Опа*, чужі люди кидають в безіменну могилу?

А Бетсі, в її високому мереживному комірці, котра мала дивовижний талант усе навколо себе перетворювати на красу, — чи могла б я колись уявити цю найдорожчу для мене людину оголеною в кімнаті, повній чоловіків? Навіть тоді, у той день, у тій кімнаті самі такі думки здавалися неможливими.

Тато підвівся з-за столу й узяв із полицки величезну Біблію з латунними застібками, у двері постукали Тос із Гансом. Читання Святого Письма щоранку о 8:30 для всіх, хто перебував у домі, було ще одною константою, навколо якої оберталася життя в Бее. Тато розгорнув величезний том, і ми з Бетсі затамували подих. Звісно, що сьогодні надто насичений день, попереду ще стільки роботи, і тато не зможе читати цілий розділ! Але він догортав до Євангелія від Луки, де зупинився вчора, а розділи в цьому Євангелії дуже довгі. Знайшовши пальцем місце на сторінці, тато підняв очі.

— А де Кристоффельс? — запитав він.

* З нідерландської — «дідусь».